

Stefan Stępień

Powstanie odrodzonej PPS w województwie lubelskim

Rocznik Lubelski 20, 59-77

1977

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STEFAN STĘPIEŃ

POWSTANIE ODRODZONEJ PPS W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Wyzwolenie części ziem polskich i utworzenie 21 lipca 1944 r. PKWN rozpoczęło w historii narodu polskiego nowy okres rewolucyjnych przeobrażeń społeczno-gospodarczych i budowania ludowego państwa. Hasła zamieszczone w *Manifeście* PKWN i ich realizacja pogłębiały rozwijające się już w czasie wojny procesy radykalizacji społeczeństwa¹. W toku budowy aparatu władzy ludowej i uruchamiania gospodarki zacieśnieniu ulegała, nawiązana w okresie okupacji, współpraca socjalistów z PPR. Umocnieniu związków między ruchem socjalistycznym a komunistycznym sprzyjało przewartościowanie ocen, jakiego dokonała PPR w kwestiach taktyki rewolucji socjalistycznej i niepodległości, oraz decydujący wkład tej partii w walkę z okupantem. Zjawiska powyższe ograniczały możliwości oddziaływania prawicy oraz ułatwiały jej izolację i skupianie się pepeesowców wokół programu RPPS².

Powstanie władzy ludowej — PKWN, w skład którego weszli przedstawiciele jednolitifrontowego nurtu PPS, stwarzało nowe, korzystne warunki odrodzenia się partii na platformie wypracowanej przez RPPS³. Powstaniem lewicowej PPS, opowiadającej się za nakreślonym przez PKWN programem przeobrażeń społeczno-ustrojowych, zainteresowana była PPR. W bloku sił demokratycznych socjaliści uważani byli za najbliższego ideowo i klasowo sojusznika. Kierownictwo PPR zwalczało poglądy tych członków, którzy uważali, że socjalizm można budować tylko według wzorów radzieckich, w oparciu o jedną partię. PPS, będąca partią o starych tradycjach i dużych wpływach, rozszerzała bazę społeczną władzy ludowej na wiele środowisk robotniczych, inteligenckich i drobnomieszczańskich. Walka o wyzwolenie Polski i utrwalenie władzy ludowej

¹ Proces radykalizacji dostrzegały ugrupowania prawicowe i żeby nie utracić kontaktu ze społeczeństwem, zmieniały taktykę, przemawiały językiem reform; zob. Z. Mańkowski, *Wizje Polski niepodległej w podziemiu antyhitlerowskim w latach 1940—1944* [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo. Z dziejów rozwoju PRL. Materiały sesji naukowej UMCS*, Lublin 1974.

² B. Sydek, *Polska Partia Socjalistyczna 1944—1948*, Warszawa 1974, s. 66—67.

³ Reprezentantami lewicowego nurtu PPS w PKWN byli: E. Osóbka-Morawski — przewodniczący PKWN i kierownik Resortu Spraw Zagranicznych, Jan Stefan Haneman — Kierownik Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów, oraz Bolesław Drobner — kierownik Resortu Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia. K. Kersten, *Skład najwyższych organów władz państwowych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1944—1961)* [w:] *Polska Ludowa*, „Materiały i studia”, t. III, Warszawa 1964, s. 104—105.

pociągała za sobą konieczność odbudowania PPS i innych demokratycznych stronnictw. W rozmowach prowadzonych w Moskwie przez E. Osóbkę-Morawskiego, B. Drobnera, komunistów z ZPP w sprawie odbudowy PPS zastanawiano się nad ideowo-politycznymi jej założeniami. Skonstatowano, że PPS winna się odrodzić jako partia jednolitifrontowa, zrywająca z koncepcjami przedwojennej prawicy i WRN⁴.

E. Osóbka-Morawski, B. Drobner, S. Matuszewski, J. S. Haneman bezpośrednio po przybyciu do Chełma i Lublina rozpoczęły pracę organizacyjną. Przeprowadzono wiece, manifestacje, masówki, na których zapoznawano społeczeństwo z założeniami *Manifestu* PKWN i hasłami programowymi przedwojennej lewicy PPS. Wiece spełniały ważną rolę w przełamywaniu niezdecydowanych postaw obywateli i byłych członków PPS, którzy w czasie okupacji znaleźli się pod wpływami organizacyjnymi WRN. Organizowane i obsługiwane przez pepeesowców stanowiły jedną z głównych form kształtowania atmosfery na rzecz odbudowy partii i propagowania jej idei. Jednocześnie nawiązywano łączność z dawnymi członkami lub sympatykami PPS. Sposoby nawiązywania kontaktów były różne. Jeden z nich prezentował B. Drobner w przemówieniu na XXVII Kongresie PPS: „[...] kiedy znalazłem się w Chełmie Lubelskim obok skromnego domku, w którym mieścił się PKWN, zapytałem przechodzących kolejarzy, czy tu był ZZK. Odpowiedzieli: Tak. Na zapytanie, czy są PPS-owcy, odpowiedzieli zapytaniem, kim jestem. A kiedy odpowiedziałem i pokazałem legitymację partyjną, powiedzieli: Jesteśmy. I w ciągu 20 minut znalazło się na sali 300 PPS-owców”⁵.

Jednym z pierwszych środowisk, do których docierano, byli kolejarze. Wśród nich PPS tradycyjnie cieszyła się popularnością.

Działalność prowadzona w końcu lipca i na początku sierpnia przez socjalistów — członków PKWN — przygotowała grunt do powołania tymczasowych władz centralnych i terenowych. W dniu 9 sierpnia 1944 r. zwołano w Lublinie wielki wiec pepeesowców z udziałem około 1000 osób. B. Drobner, E. Osóbka, S. Matuszewski wezwali PPS-owców do aktywnego włączenia się do walki o przyspieszenie wyzwolenia kraju i budowy aparatu władzy ludowej. Na zakończenie wiecu podjęto rezolucję akceptującą politykę i program PKWN⁶. Następnego dnia, tj. 10 sierpnia, powstał Komitet Organizacyjny Powiatowego i Miejskiego Komitetu Robotniczego PPS w Lublinie⁷.

Akcja skupiania wokół przedstawicieli PPS w PKWN działaczy socjalistycznych, a wraz z nimi robotników i pracowników sympatyzujących z ruchem socjalistycznym, w większości działaczy klasowych związków zawodowych — kolejarzy, pocztowców, skarbowców, pracowników samorządowych — umożliwiła powołanie 21 sierpnia 1944 r. Tymczasowego Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS w Lublinie w składzie: Wacław

⁴ A. Reiss, *Z problemów odbudowy i rozwoju organizacyjnego PPS 1944—1946*, Warszawa 1971, s. 68—69.

⁵ Centralne Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Warszawie (dalej: CA KC PZPR), 421/II-2, k. 6, Relacja B. Drobnera. Uznanie wszystkich uczestników wiecu za członków PPS budzi wątpliwość.

⁶ Z kroniki lubelskiej — Wiec Polskiej Partii Socjalistycznej, „Rzeczpospolita” 11 VIII 1944, nr 9.

⁷ Archiwum Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie (dalej: AKWL), 26/VI/3, Sprawozdanie PKR PPS w Lublinie za czas od 10 sierpnia 1944 do 31 grudnia 1944 r.

Czerwonka — przewodniczący, Bogdan Winnicki — sekretarz, Stanisław Kercz — skarbnik, oraz Jan Łotocki, Zygmunt Oszustowski, Aleksander Kurek, Józef Szydłowski, Jan Cebrzyński — jako członkowie⁸. 23 sierpnia zwołano z ich inicjatywy zebranie ogólne członków PPS w Lublinie w lokalu partyjnym przy ul. Bychawskiej 24.

Do Lublina przybywało wielu działaczy PPS, którzy po otrzymaniu instrukcji udawali się z powrotem w teren, aby prowadzić odbudowę partii. Wiele organizacji pepeesowskich reaktywowało swoją działalność samorzutnie. Brak źródeł centralnych, jak i terenowych nie pozwala przedstawić szczegółów obrazujących tworzenie partii w pierwszych tygodniach. Rozmach i trud podjęty w tym zakresie ilustruje fragment relacji S. Matuszewskiego: „W przeciągu miesiąca sierpnia przeprowadziliśmy dziesiątki zebrań w miastach wojewódzkich i powiatowych organizowanych przez PPS. Objeżdżali miasta i miasteczka aktywiści partyjni, ci, których było stać na odwagę mówienia prawdy o nowej Polsce i nowych zadaniach ruchu robotniczego”⁹.

Z chwilą powstania tymczasowych władz okręgowych partii aktyw centralny, wzmocniony działaczami przybyłymi z ZSRR i zza linii frontu, skoncentrował pracę nad powołaniem tymczasowych władz centralnych. W tym celu wyłoniono w końcu sierpnia Komitet Organizacyjny PPS w składzie: B. Drobner, E. Osóbka, S. Matuszewski, J. S. Haneman¹⁰. Komitet ten rozpoczął przygotowania do zwołania konferencji partyjnej. Zwołanie takiej konferencji narzucała konieczność bliższego określenia i przedstawienia masom członkowskim założeń ideowo-politycznych partii, będących kryteriami wstępowania do niej. „[...] w Lublinie wchodził do PPS, kto umiał śpiewać «Czerwony Sztandar», bo nie mieliśmy innego sprawdzianu, a trzeba było tworzyć organy partyjne”¹¹ — mówił E. Osóbka na Radzie Naczelnej 4 grudnia 1946 r. 10 września 1944 r. na łamach wznowionej „Barykady Wolności” ogłoszono odezwę Komitetu Organizacyjnego. W odezwie podkreślono dotychczasowy wkład PPS w walkę o niepodległość i prawa dla robotników oraz utworzenie rządu robotniczo-chłopskiego. Nawiązując do postulatów programowych okresu międzywojennego i odwołując się do tradycji i sztyldu partii, określała ona również linię polityczną odradzającą się PPS¹².

Konferencja z udziałem 233 delegatów z Lublina, Rzeszowa, Jarosławia, Siedlec, Zamościa, Przemyśla, Białegostoku, Stalowej Woli i innych miejscowości odbyła się w Lublinie w dniach 10—11 września 1944 r.¹³

⁸ „Rzeczpospolita” 22 VIII 1944, nr 20. Dotychczas podawany w literaturze skład OKR PPS jest nieścisły lub niepełny. B. Sydek (*Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 69) uznaje za przewodniczącego nie W. Czerwonkę, lecz J. Sokołowskiego. Informacja ta wydaje się być błędna. W. Czerwonka jako przewodniczący OKR figuruje w wykazie podanym przez T. Sierockiego, *Struktura organizacyjna PPS (1944—1948)*. *Aneks [w:] Materiały i studia z najnowszej historii Polski*, WSNS 1967, s. 187. Skład podany tam jest jednak niepełny i zawiera pewne błędy w nazwiskach i imionach.

⁹ S. Matuszewski, *Garść wspomnień i faktów sprzed 20 laty*, CA KC PZPR, 8916, k. 20.

¹⁰ B. Sydek, *Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 70.

¹¹ CA KC PZPR, 235/II-8, k. 139, Protokół z posiedzenia Rady Naczelnej PPS z 4 XII 1946 r.

¹² Odezwa Komitetu Organizacyjnego PPS na terenach wyzwolonych, 10 IX 1944 r., „Barykada Wolności” 10 IX 1944, nr 1.

¹³ Konferencja PPS w Lublinie, „Barykada Wolności” 24 IX 1944, nr 2/3.

Delegaci na konferencję powoływani byli na konferencjach wojewódzkich¹⁴. Około 70% delegatów stanowili działacze organizacyjnie związani w okresie okupacji z PPS-WRN, ale nieprzychylnie ustosunkowani do jego polityki¹⁵.

W przygotowanie konferencji lubelskiej i jej przeprowadzenie dużo wysiłku włożyli, obok działacze centralnych, także działacze lubelscy. W prezydium konferencji obok przewodniczącego PKWN i kierowników resortów PKWN — członków PPS — zasiedli: T. Kadura, i prof. H. Raabe, który przewodniczył obradom. W przemówieniach wygłoszonych przez E. Osóbkę, S. Matuszewskiego, B. Drobniera oraz w przyjętych przez konferencję dokumentach określono linię polityczną partii. Odwołując się do 50-letniej przeszłości i tradycji partii, akcentowano, że PPS będzie kontynuacją lewicowego, jednolitifrontowego nurtu, który w okresie okupacji wyodrębnił się organizacyjnie w RPPS, i że oprze się na rewolucyjnych tezach programu radomskiego z 1937 r. Program radomski miał stanowić zasadniczy element jedności partii — zjednoczenia WRN i RPPS. Poddano ostrej krytyce postawę i politykę przywódców WRN i przedwojennej prawicy. Omówiono miejsce PPS w całokształcie życia politycznego Polski. Szczególny nacisk położono na jedność działania PPR i PPS, stwierdzając w rezolucji: „PPS i PPR stanowią dwie bratnie organizacje działające na terenie klasy robotniczej. Wspólne cele w obronie interesów robotniczych i wspólne dążenie do ideałów sprawiedliwości społecznej wymagają koordynacji i porozumienia w działalności tych bratnich partii”¹⁶. Realizację programu PKWN zarówno w zakresie polityki wewnętrznej: dokonanie zapowiedzianych przeobrażeń społeczno-gospodarczo-ustrojowych, jak i w polityce zagranicznej: wyzwolenie kraju, przyjaźń i współpraca z ZSRR i państwami słowiańskimi, uznano za podstawowe zadania dla PPS.

W przemówieniach i dokumentach uwypuklano przeważnie zadania o charakterze demokratycznym, traktując je jako etap na drodze do socjalizmu. Punkt 6 uchwały w sprawach politycznych brzmiał: „[...] konferencja stwierdza, że zasadnicze tezy programowe *Manifestu* PKWN w zakresie polityki zagranicznej i wewnętrznej odpowiadają bieżącym potrzebom narodu. Konferencja aprobuje udział członków PPS w KRN i PKWN i udziela im całkowitego poparcia, co nie jest sprzeczne z naszym dążeniem do całkowitej realizacji socjalizmu”¹⁷.

Konferencja, uznając za naczelne zadanie ruchu odbudowę partii, ustaliła następującą strukturę organizacyjną:

- „1) jako najwyższy organ Radę Naczelną PPS i jej egzekutywę — Centralny Komitet Wykonawczy,
2) wojewódzkie komitety PPS,
3) powiatowe komitety PPS,
4) miejscowe komitety PPS.

Wojewódzkie komitety składają się z przedstawicieli delegatów powiatowych organizacji, powiatowe — z delegatów miejscowych, miejskich i wiejskich.

¹⁴ S. Matuszewski, *Niektóre problemy odrodzonej PPS*, CA KC PZPR, 8916, k. 2.

¹⁵ A. Reiss, *Z problemów odbudowy...*, s. 46.

¹⁶ Konferencja PPS w Lublinie, „Barykada Wolności” 24 IX 1944, nr 2/3.

¹⁷ Tamże.

W razie niemożności zorganizowania wiejskiego komitetu, należy dążyć przynajmniej do posiadania męża zaufania w każdej gromadzie”¹⁸.

Na konferencji wyłoniono centralne władze PPS: Tymczasową Radę Naczelną w liczbie 30 osób i Centralny Komitet Wykonawczy. W składzie Rady Naczelnej znalazło się dziewięciu przedstawicieli Lubelszczyzny. Cz. Karśnicki i J. Szydłowski zostali członkami Prezydium Rady Naczelnej, a H. Raabe — członkiem Tymczasowego Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS.

Konferencja lubelska zapoczątkowała nowy etap pracy organizacyjnej. W pracy tej napotymano jednak nadal na szereg różnego rodzaju trudności. Czynnikiem utrudniającym rozwój partii była słabość ruchu socjalistycznego przed wojną na terenach wyzwolonych w 1944 r., w tym i na Lubelszczyźnie. Wybitnie rolniczy charakter województwa lubelskiego ograniczał poważnie bazę społeczną ruchu socjalistycznego. Na 221 710 zakładów przemysłowych zarejestrowanych w kraju w 1935 r. na województwo lubelskie przypadało 13 794. Były to w 90% zakłady drobne, należące do VIII kategorii, w których pracował tylko właściciel i członkowie jego rodziny. Parę tylko zakładów, jak cukrownie czy huty szkła, zatrudniało przeciętnie około 250 pracowników¹⁹.

Wprawdzie wieś lubelska przed wojną była jednym z silniejszych ośrodków wpływów PPS w kraju, ale okres wojny zmienił sytuację na niekorzyść ruchu socjalistycznego. Wieś lubelska stanowiła główne oparcie dla PPR w czasie okupacji i po wyzwoleniu. Wielu lewicowych działaczy PPS, nie mając łączności z własną organizacją, wstępowało do PPR²⁰. W tej sytuacji działalność organizacyjna na wsi w 1944 r. ograniczała się do niektórych byłych majątków ziemskich. Wielu działaczy stojących na stanowisku, że PPS jest partią działającą w środowisku robotniczym, nie przykładano wagi do pracy na wsi.

Obok tych trudności, mających swe źródło w strukturze społeczno-gospodarczej Lubelszczyzny, pracę hamowała działalność reakcji i postawa przywódców PPS-WRN. WRN, związana z obozem londyńskim, negatywnie ustosunkowała się do PKWN i jego programu. Apelowano do członków partii, aby bojkotowali poczynania E. Osóbki, B. Drobnera i innych. Na łamach prasy WRN-owskiej, w kolportowanych wśród społeczeństwa ulotkach określano powstającą PPS jako „fałszywą”, „koncesjonowaną”, a jej twórców „wtyczkami PPR”, rozbijającymi ruch socjalistyczny²¹. Oddziaływanie PPS-WRN na wielu byłych członków wywoływało nastroje wahania i niezdecydowania, przełamywane w toku akcji uświadamiającej prowadzonej przez obóz demokratyczny. B. Drobner na konferencji aktywu wojewódzkiego w Krakowie 11 października 1948 r. w następujących słowach przedstawił atmosferę wieców: „Gdy przyjechałem do Lublina,

¹⁸ Tamże.

¹⁹ P. Karpiuk, *Życie gospodarcze Polski w okresie PKWN*, „Rocznik Lubelski” 1964, t. VII, s. 51—52.

²⁰ AKWL, 18/VII/15, Sprawozdanie PK PPS Kraśnik za czas do 15 XII 1946 r.

²¹ A. Reiss, *Z problemów odbudowy...*, s. 52. Na terenach wyzwolonych w 1944 r., w tym i na Lubelszczyźnie, WRN nie stanowiła poważniejszego problemu. Relacja E. Osóbki-Morawskiego (zapis własny — S.S.). Według nie zweryfikowanej informacji M. Chojnowskiego (relacja — zapis własny — S.S.) OKR WRN Lublin przestał funkcjonować jesienią 1944 r., dając swoim członkom wolną rękę co do wstąpienia do odrodzonej PPS.

stwierdziłem jedną rzecz, którą stwierdziłem, ku mojemu zmartwieniu, także w Krakowie, że RPPS-owców, których linia mi się podobała, których reprezentował tow. Osóbka-Morawski, w Lublinie nie spotkałem, nie spotkałem ich w Krakowie. Kiedy widziałem w Lublinie, że te masy robotnicze trzeba zdobyć, to na pierwszym Kongresie w Lublinie zaproponowałem rezolucję — manifest, ażeby WRN-owcy przystąpili do naszej partii. Chciałem oderwać te elementy od wpływów Londynu. Pierwszy wiec, drugi, nie mówią nic. Postanowiłem dojść do nich argumentami i w dużym stopniu to się udało. Nie całkowicie, bo tam byli i dwójkarze. Stał na towarzysz 80-letni i powiedział: nie chcemy z wami mieć nic wspólnego. Natomiast robotnicy przychodzili i pytali się, jakie jest nasze stanowisko. I myśmy tworzyli PPS w Lublinie z WRN-owców”²².

Tempo prac organizacyjnych hamował na koniec brak wyrobionego aktywu, orientującego się w zadaniach ruchu socjalistycznego w nowej rzeczywistości. Praca partyjna opierała się wyłącznie na aktywie społecznym. Brak było pracowników etatowych i środków materialnych.

Mimo tych trudności po konferencji lubelskiej praca organizacyjna uległa uaktywnieniu. Przystąpiono do budowy partii w terenie i reaktywowania komórek pepeesowskich tam, gdzie istniały przed wojną. Aktyw miejscowy Lubelszczyzny został wzmocniony wieloma działaczami o dużym doświadczeniu przybyłymi z ZSRR (P. Ogrodziński, A. Ostrowski, R. Obrączka) i zza linii frontu (F. Bazydło, J. Górecki, J. Dąbrowski, S. Piaskowski, J. K. Janasek).

24 września odbyło się zebranie ogólne OKR PPS Lublin z udziałem E. Osóbki, S. Matuszewskiego i B. Drobnera. Zebranie poświęcone było omówieniu spraw młodzieżowych (postulowano utworzenie organizacji młodzieżowej) oraz udziałowi PPS-owców w radach narodowych i w walce ze spekulacją. W sprawach organizacyjnych J. Brzeziński omówił rolę koła i komitetów miejscowych w życiu i działalności partii. Zebrani podjęli decyzję przystąpienia do organizowania masówek i włączenia do współpracy wszystkich robotników oraz do zorganizowania w Lublinie komitetów dzielnicowych²³.

W myśl podjętych uchwał w październiku odbyło się szereg masówek fabrycznych poświęconych zwerbowaniu robotników do PPS oraz jednocześnie sprawie szybkiego przeprowadzenia reformy rolnej. Zebrania takie odbyły się w cukrowni, fabryce Wolskiego, Plon, fabryce obuwia i innych. Po przemówieniach przedstawicieli PPS: G. Sadły, J. Brzezińskiego, W. Barczyka, Z. Kaczyka i dyskusji zebrani zgłaszali akces do PPS i wybierali zarząd koła. W uchwalanych na powyższych zebraniach rezolucjach akceptowano założenia odrodzonej PPS i politykę PKWN²⁴.

W połowie października przystąpiono do organizowania kobiet. 15 października 1944 r. na zebraniu członkiń PPS z udziałem B. Drobnera postanowiono utworzyć Tymczasowy Wydział Kobiet. Wydział ten przez organizowanie wieczorów ku czci bohaterów narodowych i rewolucyjnych

²² CA KC PZPR, 421/II-2, k. 28—29, Protokół z konferencji wojewódzkiego aktywu PPS w Krakowie 1 X 1948 r.

²³ Zebranie ogólne OKR PPS w Lublinie, „Barykada Wolności” 1 X 1944, nr 4.

²⁴ Z prac OKR PPS, „Rzeczpospolita” 17 X 1944, nr 75; Z zebrań PPS w zakładach pracy, „Barykada Wolności” 9 XI 1944, nr 7/8. Na zebraniu w cukrowni było 200 osób. Wybrano zarząd koła w składzie: J. Tochman, N. Grondzielewski, W. Krucek, K. Kmiec.

miał przyczyniać się do umasowienia partii²⁵. Duże luki źródłowe nie pozwalają na ukazanie procesu realizacji podejmowanych decyzji. Krytycznie oceniono dotychczasowe efekty pracy na posiedzeniu MK PPS Lublin w dniu 15 listopada 1944 r. Przewodniczący Komitetu, W. Przedmojski, wskazywał na brak komitetów terenowych, w dzielnicach i kół fabrycznych. Dla usprawnienia tego stanu postanowiono utworzyć 3 Komitety Dzielnicowe: na Kalinowszczyźnie, Kośminku i w Śródmieściu. Komitety te mieli powołać: tow. Ziółek i Kurek. O zastoju w pracy na terenie Lublina świadczy fakt, że na posiedzeniu tym przyjęto tylko 9 nowych członków²⁶.

Na posiedzeniu MK PPS Lublin 22 listopada 1944 r. nakreślono dalszy plan wieców w zakładach pracy oraz wybrano Komisję Rewizyjną. Praca organizacyjna prowadzona była jednak chaotycznie, hamowały ją częste zmiany dokonywane w zarządzie MK oraz niedostosowanie struktury partii do jej potrzeb. Na konieczność oparcia struktury partii na kółach fabrycznych i organizacjach zakładowych wskazywał S. Piaskowski na posiedzeniu Prezydium WKR PPS Lublin w dniu 14 grudnia 1944 r., zlecając jego członkom przeprowadzenie zebrań i założenie kół w swoich miejscach pracy²⁷.

Rok 1944 organizacja pepeesowska w Lublinie i powiecie zakończyła stworzeniem podstaw pod dalszą swą rozbudowę. Pod sztandarami PPS skupiono 455 członków, przybliżając się do stanu liczebnego sprzed wojny. Sprawozdanie PKR PPS Lublin za okres od 10 sierpnia 1944 r. do 31 grudnia 1944 r. podaje, że Komitetowi podlegało w Lublinie i powiecie 14 kół. Według tego sprawozdania, na terenie miasta były koła w cukrowni „Lublin”, fabryce Hessa, Bengal, Straży Ogniowej i koło skupiające kolejarzy²⁸. Wykaz ten nie jest pełny. W tym czasie były już zorganizowane koła w firmie Karwina-Trzyniec²⁹, PKWN³⁰. Obok tego byli członkowie nie zorganizowani w koła w Zarządzie Miejskim, Rzeźni Miejskiej, Opiece Społecznej, jednostce wojskowej na Majdanku oraz w innych zakładach. Jeszcze trudniej jest określić rozmieszczenie organizacji większych PPS. Źródłowe potwierdzenie znajduje tylko Miejscowy Komitet w Bychawie, który samorzutnie już 17 września 1944 r. reaktywował swą działalność³¹.

Utworzony w połowie sierpnia Tymczasowy Okręgowy Komitet Robotniczy PPS w Lublinie w pierwszym okresie swego istnienia koncentro-

²⁵ Zebranie organizacji kobiet PPS, „Rzeczpospolita” 17 X 1944, nr 75.

²⁶ AKWL, 18/III/12, Protokół z posiedzenia MK PPS Lublin 15 XI 1944 r.

²⁷ AKWL, 27/III/1, Protokół z posiedzenia MK PPS Lublin 22 XI 1944 r. Na posiedzeniu tym przyjęto już 62 nowych członków; AKWL, 18/III/12, Protokół z posiedzenia WKR PPS Lublin 14 XII 1944 r.

²⁸ AKWL, 26/VI/3, Sprawozdanie z działalności Powiatowego Komitetu Robotniczego w Lublinie za czas od 10 VIII 1944 r. do 31 XII 1944 r.

²⁹ AKWL, 27/VI/75, Protokół z zebrania odbytego 16 XII 1944 r. w firmie Karwina-Trzyniec. Koło założył M. Chudoba. Wybrano trzyosobowy zarząd: przewodniczący — Jan Szczurowski, sekretarz — Jan Kurek, skarbnik — Edmund Kontach. Koło liczyło 22 członków.

³⁰ CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 65, Protokół z posiedzenia Powiatowego OKR PPS Lublin 17 XII 1944 r.

³¹ CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 19, Protokół z zebrania organizacyjnego Komitetu Miejscowego w Bychawie z 17 IX 1944 r. Na zebraniu wybrano 3-osobowy zarząd w składzie: Władysław Luterek, Stefan Rusinek, Józef Nawiatyna. Byli oni organizatorami PPS w Bychawie.

wał swe wysiłki głównie na terenie Lublina. Podyktowane to było jego składem osobowym. Wchodzili doń działacze mieszkający w Lublinie — związani przed wojną lub świeżo przybyli. W ciągu września i października krystalizował się podział pracy między OKR-em a Powiatowym i Miejskim Komitetem PPS Lublin. OKR zaczął rozszerzać stopniowo swą działalność na teren województwa celem zorganizowania powiatowych komitetów i kół terenowych. Odbiciem tego procesu w strukturze organizacyjnej było rozszerzenie składu OKR i przekształcenie go — najprawdopodobniej na konferencji wojewódzkiej 12 listopada 1944 r. — w Wojewódzki Komitet Robotniczy PPS. W jego skład weszli: J. Szydłowski, J. K. Janasek, M. Chudoba, J. Borowik, W. Rumpfelt, J. Stypułkowski, W. Barczyk, I. Franczak, F. Bazydło, S. Piaskowski, Z. Kaczyk, W. Czerwonka³². W powyższym składzie WKR z niewielkimi zmianami funkcjonował do drugiej połowy stycznia 1945 r.

Na terenie województwa odbudowa partii najszybciej przebiegała tam, gdzie przed wojną były organizacje pepeesowskie i gdzie przejawiały one największą aktywność. Do tych ośrodków należały powiaty: Chełm, Zamość, Siedlce, Kraśnik, Łuków, Biała Podlaska.

W Chełmie na przełomie lipca i sierpnia po jednym z wieców pepeesowskich zawiązano komitet tymczasowy, który na początku września funkcjonował już jako stały Powiatowy Komitet Robotniczy PPS. Na jego czele stali: W. Heliński — przewodniczący, S. Jarno — wiceprzewodniczący, J. Wesołowski — sekretarz, A. Jamroziński — skarbnik³³.

W zorganizowanie partii na terenie powiatu Chełm dużo wsiłku włożył aktywny wojewódzki: M. Chudoba, S. Piaskowski, Z. Kaczyk, J. K. Janasek. Przy współudziale M. Chudoby zorganizowano 19 listopada tymczasowy zarząd partii na gminę Rejowiec z Piotrem Reserterem jako przewodniczącym³⁴. W Rejowcu były dobre warunki dla rozwoju PPS. Znajdowały się tam dwa poważne zakłady przemysłowe: cementownia i cukrownia. Koło w cementowni zostało założone przy udziale Z. Kaczyka, a w cukrowni z inicjatywy P. Beserta. Według stanu na dzień 1 stycznia 1945 r. w Rejowcu istniały 3 koła: w cementowni, cukrowni i koło miejsce, stanowiące jednocześnie Komitet Miejsce, do zarządu którego wchodził aktywny wszystkich trzech kół. Koła te liczyły razem 137 człon-

³² B. Szudek, *Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 77 podaje, że przekształcenie OKR PPS w WKR PPS nastąpiło we wrześniu 1944 r. Jest to mało prawdopodobne. Zebranie ogólne, jakie odbyło się 24 IX 1944 r., dotyczyło raczej tylko Lublina i najbliższych okolic. W źródłach do drugiej dekady listopada stosowana jest nomenklatura OKR. W ciągu października i listopada odbyły się dwie konferencje z udziałem przedstawicieli z terenu, jedna 29 X 1944 r. (zob. „Rzeczpospolita” 19 X 1944, nr 77), a druga 12 XI 1944 r. (zob. „Dziennik Korespondencyjny” WK PPS Lublin, AKWL, 18/VII/42). Protokoły z powyższych konferencji nie zachowały się. Pierwszy zachowany protokół z posiedzenia władz wojewódzkich PPS pochodzi z 21 XI 1944 r. Jest to protokół z drugiego posiedzenia Prezydium OKR (protokolant napisał tradycyjnie „OKR”, ale winno być, jak wskazują następne kolejne protokoły, „WKR”), co pozwala wysunąć tezę, że na konferencji 12 XI 1944 r. wybrano władze wojewódzkie i przekształcono OKR PPS w WKR PPS.

³³ AKWL, 21/I/1. Protokół z walnego zebrania PK PPS Chełm z 28 XI 1946 r.; AKWL, 18/VII/41, „Dziennik Korespondencyjny” WK PPS Lublin; AKWL, 21/VI/5, Sprawozdanie z działalności PKR PPS Chełm z 1 I 1945 r.

³⁴ AKWL, 21/VI/12. Protokół z zebrania organizacyjnego PPS odbytego 19 XI 1944 r. Piotr Besert był głównym organizatorem PPS w Rejowcu. Obok niego do Tymczasowego Zarządu wyłonionego 19 XI 1944 r. weszli: Feliks Wiszniewski — sekretarz i Stanisław Kwiatkowski — skarbnik.

ków. W gromadach Komitet posiadał mężów zaufania³⁵. Na początku stycznia 1945 r. istniał też Komitet Miejskowy PPS w Rudzie-Hucie, liczący 33 członków³⁶.

W popularyzacji idei socjalistycznej i aktywizacji pepeesowców brały udział brygady pomocnicze pełnomocnika dla spraw reformy rolnej, w których znajdowali się też członkowie PPS³⁷.

We wrześniu w ramy organizacyjne ujęta została również działalność pepeesowców w pow. Zamość. Członkami założycielami PKR PPS Zamość byli: F. Kazanecki, W. Kazanecki, J. Kusiak, M. Chromiak, A. Dybziński, P. Kusz, A. Sawicki, M. Siczek, M. Biłant³⁸. W powiecie Zamość, podobnie jak i w powiecie Chełm, istniały dobre warunki rozwojowe dla PPS, wynikające z wpływów przedwojennych i działalności lewicy w okresie wojny. W początkach października PKR Zamość liczył 24 członków i bardzo dużo sympatyków, „[...] którzy gdy tylko będą deklaracje nasze (PPS — S. S.), zaraz wstąpią na członków” — pisał w swym sprawozdaniu z 2 października 1944 r. W. Barczyk, który z ramienia władz wojewódzkich najczęściej kontaktował się z organizacją zamojską³⁹. 14 listopada odbył on zebranie w Państwowych Zakładach Przemysłu Drzewnego w Zamościu z udziałem około 100 osób. Po wygłoszonym referacie wszyscy robotnicy postanowili wstąpić do PPS i związków zawodowych. Zorganizowanie koła wzięł na siebie komitet fabryczny⁴⁰.

W ciągu września i października członkowie PKR ograniczali swoją działalność do Zamościa. W listopadzie następuje rozszerzenie terenu działania. Zostają założone Komitety Miejskowe w Zawadzie i Klemensowie⁴¹. Pod koniec listopada odbyto szereg zebrań z pracownikami tartaku, dwóch młynów, elektrowni miejskiej i cukrowni Klemensów. Obok tej formy werbunku, jaką były zebrania w zakładach pracy, PKR prowadził przy pomocy koła prelegentów i aktywu z Lublina akcję odczytową. Popularyzacji idei socjalistycznej poświęcone były rocznicowe akademie urządzone przez PPS⁴². W grudniu 1944 r. zgłosiła akces do PPS grupa członków Związku Zawodowego Kolejarzy.

Rozwój PPS w pow. Zamość wykazywał dużą dynamikę w 1944 r. Liczba członków ulegała systematycznemu wzrostowi: z 24 na początku

³⁵ AKWL, 21/VI/12, Kwestionariusz Gminnego Komitetu Robotniczego wg stanu na 1 I 1945 r., Pismo Miejskowego Komitetu Robotniczego PPS Rejowiec z 14 I 1945 r. Przewodniczącym Komitetu Miejskowego w Rejowcu był P. Besert, przewodniczącym koła w cementowni — Rajchert, a w cukrowni — Krochmaliski; AKWL, 18/III/8, Protokoły z posiedzeń WKR PPS Lublin z 21 XI 1944, 28 XI 1944, 4 XII 1944 r.

³⁶ AKWL, 21/VI/5, Sprawozdanie Komitetu Miejskowego Ruda-Huta wg stanu na 1 I 1945 r., Sprawozdanie z działalności PKR PPS Chełm wg stanu na 1 I 1945 r.

³⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), 24335, k. 76. Protokół z zebrania komisji folwarcznej majątku Rejowiec z 19 X 1944 r.; AAN, 24335, k. 68. Sprawozdanie z działalności pełnomocnika dla spraw reformy rolnej w pow. Chełm.

³⁸ AKWL, 34/VI/11, Ewidencja członków PK PPS Zamość.

³⁹ CA KC PZPR, 235/VII-25, k. 2, Sprawozdanie W. Barczyka z 2 X 1944 r. z wyjazdu do Zamościa w sprawach organizacyjnych; tamże, k. 4, Sprawozdanie W. Barczyka z 10 X 1944 r.

⁴⁰ CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 119, Protokół z odbytego zebrania w Państwowych Zakładach Przemysłu Drzewnego w Zamościu z 14 XI 1944 r.

⁴¹ CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 111, Sprawozdanie PKR PPS Zamość z 24 XII 1944 r.; AKWL, 18/III/8, Protokół z posiedzenia Prez. OKR PPS Lublin z 21 XI 1944 r.

⁴² CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 110, Sprawozdanie PKR PPS Zamość z 24 XI 1944 r.; tamże, k. 113, Sprawozdanie PKR PPS Zamość z 15 XII 1944 r.

października do około 200 na przełomie 1944/1945 r.⁴³ Wśród członków przeważali robotnicy miejscowych zakładów. Inteligencja zajmowała wy-czekujące stanowisko. Podobnie zachowawcze stanowisko zajęła część sta-rych członków PPS⁴⁴. Na minus prac organizacyjnych pierwszych mie-sięcy należy zaliczyć brak działalności na wsi, szczególnie wśród robot-ników rolnych, którzy przed wojną znajdowali się pod wpływami PPS. Złożyło się na to szereg czynników o charakterze obiektywnym, takich jak: śmierć z ręki okupanta wielu działaczy byłego Związku Zawodowe-go Małorolnych i Robotników Rolnych, wcześniejsza akcja organizacyjna PPR i jej decydujący udział przy przeprowadzaniu reformy rolnej⁴⁵.

Stosunkowo wcześniej rozpoczęto pracę organizacyjną we Włodawie. Z inicjatywy A. Żochowskiego, który wcześniej przebywał w Lublinie, zwołano 8 października 1944 r. zebranie byłych członków i sympatyków PPS. Po przemówieniu A. Żochowskiego, który zobrazował 50-letni roz-wój PPS i jej walkę o niepodległość, na 40 obecnych zapisały się do partii 24 osoby. Na zebraniu tym wybrano jednocześnie zarząd PK PPS, który ukonstytuował się w składzie: A. Żochowski — przewodniczący, F. Wło-chał — sekretarz, Cz. Głowacki — skarbnik, oraz E. Stadnik, J. Dziura, S. Luks, A. Ślebik, S. Ostrowski — jako członkowie. Na zebraniu tym wybrano również delegatów do MRN i PRN⁴⁶. Wybrany zarząd nakreślił ambitny plan działania na polu propagandy i oświaty, jednak z powodu braku odpowiedniego aktywu nie dokonano podziału pracy i nie powoła-no projektowanych sekcji: propagandowej i kulturalno-oświatowej. Bez-pośrednio po zorganizowaniu się PK wysłany został delegat do Lublina, który miał poinformować nadrzędne instancje partyjne o prowadzonych pracach oraz uzyskać instrukcje, materiał propagandowy, ramowy statut partii, deklaracje członkowskie i zaprenumerować 20 egzemplarzy „Bary-kady Wolności”⁴⁷.

Praca organizacyjno-polityczna we Włodawie była prowadzona wy-łącznie w oparciu o miejscowy aktyw. Brak źródeł nie pozwala prześle-dzić kolejnych etapów tej pracy. Wydaje się jednak, że koncentrowała się ona w 1944 r. tylko w obrębie miasta Włodawy i nie wykazywała dy-namiki. Wraz z Miejskim Komitetem Parczew na dzień 1 stycznia 1945 r. PK liczył 107 członków, z czego MK Parczew — 70 członków⁴⁸. Pierwsi

⁴³ CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 111, Sprawozdanie PKR PPS Zamość z 10 I 1945 r. Można się spotkać też z innymi danymi liczbowymi. W dokumencie sporządzonym na początku 1946 r., obrazującym stan członków PPS woj. lubelskiego na dzień 1 I 1945 r. i 31 XII 1945 r. podano, że PKR PPS Zamość na dzień 1 I 1945 r. liczył 263 członków. AKWL, 18/VII/3.

⁴⁴ CA KC PZPR, 235/VII-25, k. 21—21a. Sprawozdanie H. Świątkowskiego z po-bytu w Zamościu 15 IX 1946 r.; CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 116, Pismo PK PPS Zamość z 10 XI 1946 r. do CKW PPS.

⁴⁵ CA KC PZPR, 235/VII-25, k. 2, Sprawozdanie W. Barczyka z 2 X 1944 r. z wy-jazdu do Zamościa w sprawach organizacyjnych; W. Patrykiewicz, *Powstanie i umacnianie władzy ludowej na terenie powiatu zamojskiego 1944—1947*, Lublin 1974, s. 76—77, 101.

⁴⁶ AKWL, 33/III/1, Protokół z zebrania organizacyjnego członków i sympaty-ków PPS we Włodawie w dniu 8 X 1944 r., Protokół z zebrania Powiatowego Ko-mitetu PPS we Włodawie w dniu 8 X 1944 r., Protokół z posiedzenia Zarządu PPS we Włodawie w dniu 9 X 1944 r.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ AKWL, 18/VII/3, Stan członków PPS woj. lubelskiego na dzień 1 I 1945 r. i 31 XII 1945 r.

członkowie PPS rekrutowali się przeważnie spośród pracowników skarbowych i drogowych i — jak wynika z wykazu pochodzącego z połowy 1945 r. — dominowali wśród nich pracownicy umysłowi ⁴⁹.

W końcu października 1944 r. podjęto pierwsze prace organizacyjne w Kraśniku. Do zorganizowania komitetu i przeprowadzenia akcji werbunkowej z CKW był delegowany Z. D. Przygodzki. 28 października 1944 r. na zebraniu b. członków i sympatyków PPS wybrano Tymczasowy Miejskowy Komitet w składzie: J. Kazio — przewodniczący, J. Korobowicz — wiceprzewodniczący, J. Siedlaczek — sekretarz, P. Bogdański — zastępca sekretarza, A. Jarosz — skarbnik ⁵⁰. Wzrost liczby członków i aktywności w pierwszych tygodniach działalności tegoż komitetu umożliwił następnie na zebraniu w dniu 19 listopada 1944 r. przekształcenie go w Powiatowy Komitet PPS. Równocześnie wybrano nowy zarząd Komitetu Miejskowego. Na zebraniu tym obecny był z Lublina J. K. Janasek, który omówił program i założenia polityczne odrodzonej PPS oraz nakreślił zadania stojące przed ruchem socjalistycznym ⁵¹. Powiatowy i Miejskowy Komitet wspólnie odbywały dość regularnie zebrania, urządzały odczyty i wykazywały na terenie Kraśnika dużą aktywność. Dokonano podziału pracy między PK i MK i ich członków, ustalono wstępny plan pracy organizacyjnej w terenie, do której miano przystąpić w drugiej połowie grudnia 1944 r. Na terenie powiatu PPS posiadała w końcu 1944 r. członków w takich miejscowościach, jak: Urzędów, Modliborzyce, Budzyń, Blinów, Wólka Gościeradowska, nie ukonstytuowanych jednak w koła. Na początku stycznia 1945 r. przystąpiono do zakładania PPS w Janowie Lubelskim ⁵². Stan liczebny PPS w pow. Kraśnik trudno ustalić. Na walnym zebraniu w dniu 31 grudnia 1944 r. było około 50 członków. W sprawozdaniach ze stycznia 1945 r. w niewielkich odstępach czasowych podawane są różne dane i tak: z 1 stycznia 1945 r. — 159 członków, z 3 stycznia 1945 r. — 83 członków, z 14 stycznia 1945 r. — 107 członków ⁵³.

Jednymi z pierwszych powstałych instancji powiatowych partii na Lubelszczyźnie były PK w Siedlcach i Białej Podlaskiej. W Siedlcach, dużym węźle komunikacyjnym, bazą odradzającego się ruchu socjalistycznego byli kolejarze oraz pracownicy samorządu miejskiego. Z działaczami siedleckimi kontakty zostały związane bardzo wcześniej. Cz. Karśnicki, K. Zapałowski ⁵⁴ — działacze ZZK, brali udział w konferencji lubelskiej i weszli do tymczasowych władz centralnych partii. Do pierwszych działaczy na terenie Siedlec należeli jeszcze: W. Celiński ⁵⁵, Z. Tchórznicki,

⁴⁹ AKWL, 33/VI/5, Wykazy członków Miejskiego (Miejskowego) Komitetu PPS Włodawa.

⁵⁰ AKWL, 24/II/2, Protokół nr 1 z zebrania w dniu 28 X 1944 r. w Kraśniku. Na zebraniu w dniu 5 XI 1944 r. Komitet ten uległ reorganizacji i przemianowaniu na komitet stały, Protokół z drugiego zebrania PPS w Kraśniku w dniu 5 XI 1944 r.

⁵¹ AKWL, 24/II/2, Protokół z zebrania Komitetu PPS Kraśnik 19 XI 1944 r.; CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 36, Sprawozdanie PK PPS Kraśnik z 10 XII 1944 r. do CKW PPS w Lublinie. Pod względem społecznym w składzie Komitetu dominowali rzemieślnicy.

⁵² AKWL, 24/II/2, Protokół z zebrania Komitetu PPS w Kraśniku z 5 XII 1944 r.; AKWL, 24/VI/12, Sprawozdania miesięczne PK PPS Kraśnik; Korespondencja z terenu, „Barykada Wolności” 9 XI 1944, nr 7/8.

⁵³ AKWL, 24/VI/12, Sprawozdania miesięczne PK PPS Kraśnik.

⁵⁴ Zginął z rąk reakcji we wrześniu 1944 r., „Barykada Wolności” 1 X 1944, nr 4.

⁵⁵ Zmarł 10 X 1944 r., „Barykada Wolności” 19 X 1944, nr 6.

A. Zieleniewski, J. Gryglas. Miejscowi działacze PPS zaangażowani w pracy w instytucjach państwowych i samorządowych — piastujący tam wysokie funkcje — mało uwagi poświęcali pracy partyjnej. Budziło to rozgoryczenie i zniechęcenie wśród starych członków PPS. Celem uaktywnienia pracy Seweryn Antoszewski, przebywając w dniach 12—16 listopada 1944 r. w Siedlcach, odbył konferencję z aktywem pepeesowskim, na której podjęto decyzję o zorganizowaniu sekretariatu, kolportażu „Robotnika” i wzmożeniu działalności organizacyjnej. Po tym zebraniu tempo prac organizacyjnych wzrosło. Liczba członków z 40 w połowie listopada zwiększyła się do 256 na 1 stycznia 1945 r.⁵⁶ Zasięgu organizacyjnego partii w terenie na podstawie zachowanych źródeł nie można określić.

Na posiedzeniu Prezydium WKR 28 listopada 1944 r. J. K. Janasek informował, że w województwie lubelskim było zorganizowanych 7 powiatowych komitetów⁵⁷. Siódmym komitetem był PK Biała Podlaska. Socjaliści w Białej Podlaskiej wykazywali dużą aktywność w odbudowie życia w powiecie już we wrześniu 1944 r. Bliższej daty utworzenia komitetu nie można ustalić. Życie partyjne w Białej zorganizował Wyszyński — referent opieki społecznej w Starostwie. Do pierwszych działaczy w powiecie należeli: w Białej Podlaskiej: F. Formas — przewodniczący PK, J. Pytasz — wiceprzewodniczący PK, B. Gołębiowski — sekretarz PK, B. Kosiński — skarbnik PK, I. Sacewicz — członek zarządu PK; oraz w Terespolu n. Bugiem: W. Kaczorowski — sekretarz MK, P. Misiejuk — wiceprzewodniczący MK, J. Nóżkiewicz — członek MK⁵⁸. Pod koniec 1944 r. obok Powiatowego Komitetu istniały potwierdzone źródłowo: Komitet Miejski w Terespolu n. Bugiem i Komitet Wiejski w majątku Roskosz⁵⁹. Stan liczebny członków trudno jest zweryfikować. Z. Kaczyk, zdając sprawozdanie z delegacji do Białej Podlaskiej na posiedzeniu Prezydium WKR 28 listopada 1944 r., informował, że jest 130 członków, z czego aktywnych — 30, natomiast w sprawozdaniu PK Biała Podlaska z 15 grudnia 1944 r. podana jest liczba 50 członków⁶⁰.

Koniec listopada i początek grudnia to okres intensywnej pracy organizacyjnej w województwie lubelskim. W czasie do 4 grudnia 1944 r. zostają zorganizowane Powiatowe Komitety w Puławach, Łukowie, Lubarowie, Radzyniu, Krasnymstawie. Nie znaczy to, że praca w powyższych powiatach w ogóle nie była prowadzona wcześniej. Polegała ona jednak na sporadycznym kontaktowaniu się z niektórymi miejscowościami, często przy realizacji innych zadań. Podobnie było z powiatami wcześniej zorganizowanymi.

Do Puław już w sierpniu wyjeżdżał Józef Szydłowski, wówczas członek Tymczasowego OKR PPS Lublin. W listopadzie w związku z akcją

⁵⁶ CA KC PZPR, 235/VII-25, k. 33, Sprawozdanie Seweryna Antoszewskiego z 25 XI 1945 r. z objazdu organizacyjnego na terenie m. Siedlice w dniach 12—16 XI 1944 r.; AKWL, 18/VII/3, Stan członków PPS woj. lubelskiego na dzień 1 I 1945 r. i 31 XII 1945 r.

⁵⁷ AKWL, 18/III/8, Protokół z 3-go posiedzenia Prezydium WKR PPS Lublin 28 XI 1944 r.

⁵⁸ CA KC PZPR, 235/VII-159, k. 1—3, Sprawozdanie z działalności PPS w Białej Podlaskiej z 15 XII 1944 r.

⁵⁹ Tamże; CA KC PZPR, 235/VII-155, k. 84, Oświadczenie dane Maziejukowi dnia 17 I 1945 r.

⁶⁰ Por. przypis 58; AKWL, 18/III/8, Protokół z 3-go posiedzenia Prezydium WKR PPS Lublin 28 XI 1944 r.

reformy rolnej do powiatu puławskiego wyjeżdżał J. Borowik i — jak informował na posiedzeniu Prezydium WKR w dniu 21 listopada 1944 r. — utworzył Komitety PPS w Wojciechowie oraz wsi Stary Gaj, gdzie ze 140 obecnych na zebraniu zadeklarowało się 60 osób. Byli to przeważnie dawni członkowie PPS⁶¹. W 1944 r. w powiecie Puławy zostały zorganizowane jeszcze komórki PPS w Wąwolnicy, Kurowie i Łubkach⁶².

W Lubartowie dużą aktywność z miejscowych działaczy wykazywał Andrzej Wiśniewski, który po zorganizowaniu Powiatowego Komitetu PPS został jego sekretarzem. W pierwszych dniach grudnia zdołał on skupić w szeregach PPS 30 betoniarzy oraz rozpocząć akcję werbunkową w miejscowej hucie szkła⁶³. Na 1 stycznia 1945 r. PK PPS Lubartów skupiał 84 członków⁶⁴. O organizacjach wiejskich brak informacji.

Bardzo pozytywne efekty uzyskano na terenie pow. Łuków. Działalność aktywu wojewódzkiego: Z. Kaczyka, W. Rumpfelta, I. Franczaka, spotkała się z żywym oddźwiękiem byłych członków PPS, wśród których dużą ruchliwość wykazywał Józef Piotrowski — kierownik Państwowego Urzędu Rolnego. Starając się pozyskać inteligencję, zorganizował z jej udziałem akademię. Działając na terenie miasta, nie zaniedbywał wsi. W ciągu grudnia 1944 r. założono komórki PPS w miejscowościach: Wólka Domaszewska, Domaszewnica, Wola Osowińska, Wojcieszków⁶⁵. 3 grudnia 1944 r. odbyła się konferencja powiatowa z udziałem 100 osób. Wybrano władze powiatowe partii. Prowadzona działalność propagandowo-werbunkowa doprowadziła organizację łukowską w końcu 1944 r. do liczby 286 członków⁶⁶.

Proces budowy partii w pow. Krasnystaw i Radzyń nie znalazł odzwierciedlenia źródłowego. Wiadomo jednak, że kontakty z działaczami radzyńskimi nawiązano wcześniej. W. Rybicki brał udział w konferencji lubelskiej i wszedł w skład wybranej wówczas Rady Naczelnej PPS. Na podstawie deklaracji członkowskich można ustalić, że organizatorami partii w Radzynie obok niego byli jeszcze: G. Rossman i Z. Rojecki. Z analizy deklaracji członkowskich wynika, że znaczna część przedwojennych członków PPS nie wstąpiła w tym okresie do partii, ale dopiero w latach 1947—1948⁶⁷. Obok Radzyna drugim ośrodkiem organizacyjnym PPS w powiecie był Międzyrzec Podlaski, z którym kontaktował się S. Piaskowski⁶⁸.

O zorganizowaniu PK PPS w Krasnymstawie dowiadujemy się wyłącznie z „Dziennika Korespondencyjnego” WKR PPS i pośrednio z protokołów posiedzeń WKR PPS Lublin z 1944 r. Z dokumentów pochodzą-

⁶¹ AKWL, 18/III/8, Protokół z drugiego posiedzenia Prezydium OKR PPS Lublin 21 XI 1944 r.; AKWL, 18/VII/41, „Dziennik Korespondencyjny” WK PPS Lublin.

⁶² Tamże; AKWL, 18/III/12, Protokół z posiedzenia Prezydium WKR PPS Lublin 14 XII 1944 r.

⁶³ AKWL, 18/III/8, Protokół z 4-go posiedzenia Prezydium WKR PPS Lublin 4 XII 1944 r.

⁶⁴ AKWL, 18/VII/3, Stan członków PPS woj. lubelskiego na dzień 1 I 1945 r. i 31 XII 1945 r.

⁶⁵ AKWL, 18/VII/41, „Dziennik Korespondencyjny” WK PPS Lublin.

⁶⁶ AKWL, 18/VII/3, Stan członków PPS woj. lubelskiego na dzień 1 I 1945 r. i 31 XII 1945 r.; „Rzeczpospolita” 9 X 1944, nr 67.

⁶⁷ AKWL, 18/IX/20, Deklaracje członkowskie pow. Radzyń 1946—1948.

⁶⁸ AKWL, 18/III/8, Protokół z 4-go posiedzenia Prezydium WKR PPS Lublin 4 XII 1944 r.

cych z 1945 r. można ustalić niektóre nazwiska ówczesnego aktywu PPS. Należeli doń: Michał Kossowski i Stanisław Kułagowski⁶⁹.

Najpóźniej została zorganizowana działalność PPS w powiatach Biłgoraj, Hrubieszów i Tomaszów. Opóźnienie to spowodowane było małą liczebnością aktywu wojewódzkiego, trudnościami komunikacyjnymi i sytuacją społeczno-polityczną istniejącą w tych powiatach.

PPS w Biłgoraju zorganizował Wacław Czerwonka w drugiej połowie grudnia 1944 r. W skład pierwszego zarządu PK PPS obok W. Czerwonki (pozostał on już na stałe w Biłgoraju) weszli: J. Mikulski — przewodniczący, W. Skakuj, B. Bentkowski i Zajac — jako członkowie⁷⁰. PK Biłgoraj był jedną z najmniej żywotnych organizacji powiatowych. W zestawieniu obrazującym stan członków poszczególnych PK na dzień 1 stycznia 1945 r. i 31 grudnia 1945 r. podane jest, że PK Biłgoraj liczył początkowo 7 członków. Jest to liczba zanizona, ale nie o dużo. PPS w pow. Biłgoraj na przełomie 1944/1945 r. skupiała nie więcej niż 20 członków⁷¹. Wpływy, które lewica socjalistyczna posiadała tam w okresie okupacji, w wyniku terroru i eksterminacyjnej polityki Niemców uległy likwidacji. Powiat o zdecydowanie rolniczym charakterze objęty został wpływami PPR. Analizując przyczyny słabości ruchu socjalistycznego w pow. Biłgoraj, na konferencji powiatowej partii w 1948 r. mówcy wskazywali na brak wczesnego zainteresowania się wsią.

Do zorganizowania PPS w Tomaszowie WKR PPS delegował pismem z dnia 14 grudnia 1944 r. Z. Kaczyka. W wyniku jego działalności jeszcze w grudniu powołano Komitet Organizacyjny⁷². Po wstępnym okresie działania i zwiększeniu się liczby członków Komitet ten zwołał na 14 stycznia 1945 r. zebranie członków i sympatyków PPS celem wyboru Powiatowego Komitetu⁷³. Działalność w terenie Komitet podjął dopiero w następnym miesiącu.

W tym samym dniu co i Z. Kaczykowi WKR PPS wystawił pełnomocnictwo I. Franczakowi do powołania komitetu PPS na terenie miasta i pow. Hrubieszów. Nie są nam znane efekty jego działalności, ale prace organizacyjną rozpoczęto dopiero z chwilą delegowania przez WKR PPS do Hrubieszowa Franciszka Kuźmiaka i Jana Borowika. W dniach 13—14 stycznia 1945 r. odbyli oni kolejno zebrania z członkami Związku Zawodowego Kolarzy, Związku Zawodowego Pracowników Spółdzielczości, Związku Zawodowego Pracowników Poczty i Telegrafów celem wciągnięcia ich do PPS⁷⁴. Przedstawiciele tych trzech związków wyłonili bądź to komitet organizacyjny partii, bądź też prowizoryczny komitet tymczasowy PPS, bo ostateczne ukształtowanie Tymczasowego Komitetu PPS

⁶⁹ AKWL, 23/VI/9, Rejestr członków PK PPS Krasnystaw.

⁷⁰ AKWL, 18/VII/11, Sprawozdanie z działalności PPS w Biłgoraju z dnia 29 II 1948 r.

⁷¹ AKWL, 18/VII/3, Stan członków PPS woj. lubelskiego na dzień 1 I 1945 r. i 31 XII 1945 r.; AKWL, 26/VI/10, Wykaz członków PPS pow. biłgorajskiego z 10 X 1945 r.

⁷² AKWL, 18/VII/41, „Dziennik Korespondencyjny” WK PPS Lublin.

⁷³ Zebranie organizacyjne PPS w Tomaszowie Lubelskim, „Robotnik” 13 I 1945 r.

⁷⁴ AKWL, 27/VI/7, Protokół z zebrania pracowników Spółdzielni „Pług”, członków Związku Zawodowego Pracowników Spółdzielczych Oddział w Hrubieszowie w dniu 13 I 1945 r.; AKWL, 18/III/12, Protokół z 6-go posiedzenia WKR PPS Lublin 7 I 1945 r.

w Hrubieszowie dokonało się na zebraniu w dniu 4 lutego 1945 r.⁷⁵ W styczniu 1945 r. kół wiejskich w pow. Hrubieszów nie było⁷⁶.

Zorganizowanie działalności partii w pow. Biłgoraj, Tomaszów i Hrubieszów zamyka półroczny okres budowy odrodzonej PPS w woj. lubelskim. W wyniku tej akcji w szeregach PPS w początkach stycznia 1945 r. znalazło się około 2000 członków — a więc więcej niż PPS liczyła według danych szacunkowych przed wojną⁷⁷. Przyjmując w stosunku do innych województw i rejonów wyliczenia A. Reissa⁷⁸, organizacja lubelska stanowiła około 30% ogółu pepeesowców na ziemiach wyzwolonych w 1944 r. i była wraz z organizacją rzeszowską najbardziej dynamicznie rozwijającą się.

Tabela 1

Stan członków na przełomie 1944/1945 r. na terenach wyzwolonych w 1944 r.

Województwo (rejon)	Liczba członków
Białostockie	934
Lubelskie	2140
Rzeszowskie	2756
Warszawskie	1000 ^a
Warszawa-Praga	1200 ^a
Kieleckie	150 ^a
Ogółem:	8180

^a Dane szacunkowe.

W sześciomiesięcznym okresie odbudowy PPS na terenie województwa lubelskiego możemy wyróżnić trzy etapy: I — od wyzwolenia do konferencji lubelskiej, II — od konferencji lubelskiej do końca listopada 1944 r., i III — koniec listopada do stycznia 1945 r.

Przez pierwsze dwa miesiące prowadzono prace o charakterze przygotowawczym, popularyzując ideę odrodzenia partii na jednolitifrontowej platformie politycznej i nawiązując kontakty ze środowiskami byłych pepeesowców. Prace te były prowadzone głównie przez aktyw centralny i organizujący się aktyw wojewódzki. Drugi etap charakteryzuje się przejściem od pracy propagandowej do działalności organizacyjnej — tworze-

⁷⁵ Tamże; AKWL, 18/VI/7, Protokół z zebrania organizacyjnego PPS 4 II 1945 r. w sali Powiatowej Spółdzielni „Pług” w Hrubieszowie.

⁷⁶ AKWL, 18/VII/13, Kwestionariusz PPS w Hrubieszowie 1 I 1945 r.

⁷⁷ W dotychczasowej literaturze przedmiotu utrzymuje się, że PPS w woj. lubelskim na dzień 31 XII 1944 r. liczyła 1623 członków. Taką liczbę członków podaje Sprawozdanie Wojewódzkiego Komitetu Robotniczego z działalności PPS w województwie lubelskim w latach 1944—1946 [w:] *Materiały i studia z najnowszej historii Polski*, t. 2, Warszawa 1965, s. 236. Por. również: CA KC PZPR, 235/VII-157, k. 13, Załącznik do Sprawozdania WK PPS Lublin za 1945 r.; AKWL, 18/VII/3, Stan członków PPS woj. lubelskiego na dzień 1 I 1945 r. i 31 XII 1945 r. Wszystkie te dokumenty nie uwzględniają liczby członków w powiatach: Puławy, Krasnystaw, Hrubieszów, Chełm, Kraśnik, Biała Podlaska i liczba 1623 odzwierciedla stan członków w pozostałych powiatach. Dodając do tej liczby dane szacunkowe dla wyżej wymienionych powiatów, uzyskujemy 2140 członków. Polska Partia Robotnicza w tym czasie skupiała 11 756 członków.

⁷⁸ A. Reiss, *Z problemów odbudowy...*, s. 69.

Tabela 2

Stan organizacyjny PPS w woj. lubelskim na przełomie 1944/1945 r.

Zorganizowane Pow. Komitety	Powiaty, w których nie było Pow. Kom.	Liczba kół (komitetów) wiejskich	Liczba kół (komitetów) miejskich i ogólnopo- wiatowych	Liczba członków PPS
Biała Podlaska		1	2	70 ^b
Biłgoraj		—	1	11
Chełm		1	3	250 ^b
Krasnystaw		.	1	60 ^b
Kraśnik		luźni czł.	2	100 ^b
Lubartów		—	1	84
Lublin		.	14 ^c	455
Łuków		4	1	286
Puławy		4	1	100 ^b
Radzyń		—	2	75
Siedlce		.	1	256
Zamość		—	3	200
Włodawa*		—	2	107
	Hrubieszów	—	—	23
	Tomaszów	—	—	63
Razem:		10	34	2140

* Razem z Parczewem.

b Dane szacunkowe.

c Łącznie z kołami wiejskimi

nia tymczasowych władz partii w powiatach. Wówczas też powstał Wojewódzki Komitet Robotniczy PPS Lublin, rozciągający stopniowo swoją działalność na teren całego województwa. Zmniejszeniu ulega rola aktywu centralnego. W okresie trzecim w powiatach już wcześniej zorganizowanych urządzano powiatowe konferencje celem wybrania powiatowych władz partii oraz przystąpiono do zakładania kół PPS w terenie. Jednocześnie zakończono proces tworzenia instancji powiatowych partii, powiększając w ten sposób ciągle małą liczbę aktywu niezbędnego do dalszej pracy polityczno-organizacyjnej.

Pracę organizacyjną i życie wewnątrzpartyjne tego półrocznego okresu cechowało szereg niedociągnięć. Brak było podziału i planowości pracy. Niektórzy członkowie WKR wysuwali propozycje powołania opiekunów dla poszczególnych powiatów oraz inspektorów, którzy lustrowaliby organizacje partyjne. Propozycje te nie znalazły jednak uznania większości członków Prezydium WKR⁷⁹. Bardzo często brak było łączności organizacyjnej między poszczególnymi instancjami partyjnymi i kołami, na co wskazywał Okólnik CKW PPS z 19 grudnia 1944 r. do WK i PK PPS⁸⁰. Spowodowane to było brakiem kadr — instruktorów. Na posiedzeniu WKR

⁷⁹ AKWL, 18/III/8, Protokół z drugiego posiedzenia Prezydium OKR PPS Lublin z 21 XI 1944 r.

⁸⁰ AKWL, 18/VI/14, Okólnik CKW PPS z 19 XII 1944 r. do wszystkich WK i PK PPS na wyzwolonych terenach.

PPS w dniu 14 grudnia 1944 r. stwierdzono konieczność zaangażowania co najmniej pięciu instruktorów terenowych. Ochotniczo zgłosili się: Z. Kaczyk i I. Franczak⁸¹. Brak łączności i kontroli pracy, właściwego instruktażu to jedne z przyczyn bierności życia wewnątrzpartyjnego. Często wyłoniony dość przypadkowo zarząd PK, Komitetu Miejscowego czy też koła w nowej sytuacji politycznej nie zdawał egzaminu. Znaczna część Komitetów Powiatowych (Biłgoraj, Hrubieszów, Włodawa, Tomaszów, Radzyń) i Miejscowych grupowała wokół siebie członków, tworząc w ten sposób ogólnopowiatowe czy miejskie koła partyjne. Za mało uwagi przywiązywano do tworzenia kół. Ten stan rzeczy był odbiciem mało sprawnego funkcjonowania aparatu organizacyjnego Sekretariatu Generalnego⁸².

Ze źródeł i z zamieszczonego w tab. 2 zestawienia wynika, że PPS koncentrowała głównie swoją działalność w ośrodkach miejskich oraz w tych grupach społeczno-zawodowych, w których już przed wojną posiadała tradycyjne wpływy, jak: kolejarze, pracownicy samorządowi, drogowcy, skarbowcy i robotnicy nielicznych zakładów przemysłowych.

PPS, sama przeżywająca poważne trudności organizacyjne, nie mogła w pełni wykorzystać tej szansy, jaką dawał udział w realizacji reformy rolnej⁸³. Tam, gdzie ten udział jest szczególnie widoczny, jak w pow. Łuków, Puławy, pracą organizacyjną objęto w wyższym stopniu i wieś. Członkowie wiejscy PPS w skali województwa stanowili nieznaczny odsetek. Najbardziej liczną po robotnikach grupę społeczno-zawodową stanowili rzemieślnicy i pracownicy umysłowi (Kraśnik, Włodawa, Siedlce, Radzyń). Porównując wielkość liczebną poszczególnych powiatowych komitetów, stwierdzamy stosunkowo małą liczbę członków w PK i MK Lublin. Hamująco oddziaływały na tempo wzrostu przypuszczalnie wpływy WRN z okresu okupacji.

Nowym elementem w ruchu socjalistycznym był fakt, że PPS odradzała się jako partia współrządzająca i będąca, obok PPR, najpoważniejszą siłą polityczną obozu rewolucyjnego. Hasła *Manifestu* PKWN i jego program (obok programu radomskiego) były płaszczyzną, na której dokonywała się integracja członków PPS, czasem nawet o różnych kierunkach politycznych. Stopień zaawansowania PPS w kształtowanie aparatu władzy ludowej był różny w terenie i zależał od stopnia prężności organizacyjnej i politycznej jej członków, współpracy z bratnią partią. Na wagę współpracy PPS z PPR i innymi stronnictwami wskazywali przedstawiciele WKR PPS, organizując zebrania i spotkania z członkami i sympatykami PPS. Fakty powyższe świadczą o przychylnym ustosunkowaniu się ich do generalnej linii politycznej PPS nakreślonej na konferencji lubelskiej 10—11 września 1944 r.

⁸¹ AKWL, 18/III/12, Protokół z posiedzenia WKR PPS Lublin w dniu 14 XII 1944 r.

⁸² A. Reiss, *Z problemów odbudowy...*, s. 70.

⁸³ W. Czerwonka, analizując przyczyny słabości wpływów PPS na wsi na zebraniu aktywu PPS pow. Biłgoraj 2 II 1948 r., mówił: „[...] brak wpływów na wsi nie jest zależny od maszych członków, gdyż już na początku PPR wzięła się do pracy i jako już wtedy dobrze zorganizowana, swymi wpływami ogarnęła część społeczeństwa”. AKWL, 18/VII/11, Protokół z zebrania aktywu PPS pow. Biłgoraj w dniu 2 II 1948 r. Podobnie wypowiedziano się w tym czasie na konferencjach w innych powiatach.

ВОЗРОЖДЕНИЕ ППС В ЛЮБЛИНСКОМ ВОЕВОДСТВЕ

Резюме

Настоящая статья посвящена организационным и политическим проблемам возрождения ППС на Люблинщине после II мировой войны. Оно началось в конце июля 1944 г. и продолжалось до января 1945 г., представляя собой интегральную часть более широкого явления, происходящего на освобожденных в 1944 г. территориях. Первые два месяца были посвящены подготовительной работе, популяризации идеи возрождения партии на единой политической платформе. На Люблинской конференции, состоявшейся 10—11 сентября 1944 г., сотрудничество с ППР было признано основным политическим принципом послевоенной ППС. На конференции было выбрано временное руководство партии. Еще раньше, 21 августа 1944 года в Люблине был создан Временный окружной рабочий комитет ППС, исполняющий функцию воеводской инстанции.

После Люблинской конференции наступает второй этап формирования партии, продолжающийся до конца ноября 1944 года и характеризующийся переходом от пропагандистской работы к организационной деятельности, выбором руководства партии в повятах. До 28 ноября 1944 г. было создано 6 повятовых комитетов (Замосьц, Хелм, Красник, Влодава, Бяла Подляска, Седльце), а также повятовый и городской комитеты в Люблине. Создание руководства партии в повятах сопровождалось организацией кружков и местных комитетов.

В течение декабря создаются повятовые комитеты в очередных 5-и повятах: Пулавах, Лукове, Красномставе, Радзыне и Билгорае. Шестимесячный период возрождения ППС в Люблинском воеводстве заканчивается организацией повятовых комитетов в Хрубешове и Томашове. По статистическим данным, на переломе 1944/1945 гг. ППС насчитывает 2140 членов, представляющих собой в основном довоенных членов ППС и сочувствующих.

LA FORMATION D'UN PSP RENOUVELÉ DANS LA VOIVODIE DU LUBLIN

Résumé

L'article présente les problèmes politiques et d'organisation liés à la reconstitution du PSP (Parti Socialiste Polonais) dans la région de Lublin après le IIe guerre mondiale. Cette reconstitution s'accomplissait entre fin juillet 1944 et janvier 1945 et faisait partie d'un phénomène plus général, se produisant sur les terrains libérés en 1944. Pendant les deux premiers mois on poursuivait des travaux préparatifs, popularisant l'idée d'une reconstitution du PSP basée sur la ligne politique de front unique. Le front unique — la collaboration avec le POP (Parti Ouvrier Polonais), fut reconnu le principe fondamental de la politique du PSP d'après guerre, à la conférence de Lublin, de 10 à 11 septembre 1944, où furent aussi élues les autorités provisoires du Parti. Plus tôt, le 21 août 1944, on institua le

Comité Ouvrier Provisoire Départemental du PSP à Lublin, qui fonctionnait comme une instance de voïvodie.

Après la conférence de Lublin, vient la seconde étape de la formation du parti dans la région de Lublin, une étape qui durera jusqu'à la fin de novembre 1944 et qui se caractérisera par la transition des travaux de propagande à l'activité d'organisation, à la constitution d'autorités du parti dans les districts. Le 28 novembre 1944 étaient déjà organisés 6 comités de district (à Zamość, Chełm, Kraśnik, Włodawa, Biała Podlaska, Siedlce) et un Comité Municipal et de District à Lublin. En même temps que les autorités de district, se formaient les cercles et les comités locaux du parti.

En décembre, des comités de district se forment dans cinq autres districts (à Puławy, Łuków, Radzyń, Krasnystaw, Biłgoraj). La constitution des comités de district à Hrubieszów et Tomaszów termine la période de reconstitution du PSP dans la voïvodie de Lublin. Au détour des années 1944/1945 le PSP y comptait 2140 membres, d'après les appréciations statistiques disponibles. C'étaient dans une grande mesure les membres et les sympathisants du Parti d'avant la guerre.